

ПОНЯТТЯ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 239-2 КК УКРАЇНИ

О.В. Буцко

*аспірант кафедри кримінального права та процесу
ВНЗ «Національна академія управління»*

Постановка проблеми. З'ясування поняття злочину незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах зумовлює подальший процес його дослідження, викликаний переосмисленням кримінально-правової доктрини.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемою земельного фонду займалися провідні вчені, а саме: Н.С. Гавриш, В.В. Носік, М.В. Шульга та інші. Але й сьогодні ця проблема залишається не вирішеною в законодавстві України.

Метою статті є з'ясувати значення і відмінності понять «землі водного фонду» та «поверхневий (грунтовий) шар земель водного фонду» в законодавстві України.

Основні результати дослідження. Невід'ємною ознакою мови, у тому числі юридичної, є багатозначність. Значення терміну обумовлюється виключно тим змістом, який вкладають у нього мовці, отже, «термін не може бути правильним або неправильним, суворо кажучи, він може бути будь-яким». Тому, погоджуючись з думкою А.М. Мірошніченка «вважаємо некоректними поширені дискусії щодо істинності або «правильності» визначення того чи іншого терміну». Навряд чи можна довести, що якийсь термін може визначатися лише певним чином. Разом з тим, розглядаючи застосування певної термінології, можна визначити більш чи менш усталене застосування певного терміну в певному контексті у певний період (адже цілком можливо, що в інший період розуміння того самого терміну буде іншим). Крім того, виходячи із міркувань доцільності, можна домовитися із «співрозмовниками» про узгоджене розуміння того чи іншого, в принципі багатозначного, терміну. Саме такі завдання – підмітити закономірності у застосуванні поняття «землі водного фонду» та поняття «поверхневий (грунтовий) шар земель водного фонду» в законодавстві, правозастосуванні та доктрині і мають бути вирішені нижче [11, с. 17].

Таким чином, за посягання на охорону і використання земель водного фонду передбачено кримінальну відповідальність у ст.239-2 КК України, а саме незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах [1]. Даною статтею КК України визначено кримінально-караним неза-

конне заволодіння поверхневим (грунтовим) шаром земель водного фонду в особливо великих розмірах.

При визначенні предмета цього складу злочину є певні дискусійні питання. Оскільки у назві статті зазначено незаконне заволодіння землями водного фонду, а ч.1 цієї статті передбачає незаконне заволодіння поверхневим (грунтовим) шаром земель водного фонду. Тобто назва статті використовує поняття «землі водного фонду», а диспозиція цієї статті «поверхневий (грунтовий) шар земель водного фонду». У зв'язку з тим, що ст.239-2 КК України є бланкетною правовою нормою, тому при дослідженні цих понять необхідно використовувати положення земельного та водного законодавства України.

Отже, передусім треба відзначити, що абсолютно слушною є пропозиція А.М. Мірошниченка, про застосування для позначення природного об'єкта поняття не «земля», а «землі» (за прикладом – води), яке несе в собі інше юридично змістове навантаження. Так, «земля» – це відокремлена від природного середовища працею людини частина (маса) речовини, поміщена в якусь місткість (вагони, контейнери, мішки, пакети тощо), це частина матеріального світу, а не природного екологічного середовища. Під поняттям «землі» слід розуміти природний компонент, не вилучений з довкілля, а органічно в нього вплетений, взаємодіючий з водами, лісами, атмосферним повітрям та іншими природними ресурсами. Слід зазначити, що Земельний кодекс України застосує одночасно і те й інше поняття як тотожні [11, с. 16].

Відповідно до ст.18 Земельного кодексу України до земель України належать усі землі в межах її території, в тому числі острови та землі, зайняті водними об'єктами, які за основним цільовим призначенням поділяються на категорії [2].

Відповідно до ст.19 ЗК України землі водного фонду є однією з категорій земель України за основним цільовим призначенням поряд із землями сільськогосподарського, лісгосподарського, оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного, природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення, а також землями житлової та громадської забудови [2].

Стаття 4 ВК України до земель водного фонду відносить землі, зайняті: морями, річками, озерами, водосховищами, іншими водоймами, болотами, а також островами; прибережними захисними смугами вздовж морів, річок та навколо водойм; гідротехнічними, іншими водогосподарськими спорудами та каналами, а також землі, виділені під смуги відведення для них; береговими смугами водних шляхів [3].

Стаття 58 ЗК України, в свою чергу, закріплює, що до земель водного фонду відносять землі, зайняті: морями, річками, озерами, водосховищами, іншими водними об'єктами, болотами, а також островами, не зайнятими лісами; прибережними захисними смугами вздовж морів, річок та навколо водойм, крім земель зайнятих лісами; гідротехнічними, іншими водогосподарськими спорудами та каналами, а також землі, виділені під смуги відведення для них; береговими смугами водних шляхів [2].

Як бачимо, є відмінності у статях ЗК та ВК України щодо земель зайнятих лісами. Проте з урахуванням положень ч.3. ст.2 ВК України, що земельні,

гірничі, лісові відносини, а також відносини щодо використання та охорони рослинного і тваринного світу, територій та об'єктів природно-заповідного фонду, атмосферне повітря, виключної (морської) економічної зони та континентального шельфу України, що виникають під час користування водними об'єктами, регулюються відповідними законодавством України [3], тому вважаємо за доцільно в даному випадку керуватися ст.58 ЗК України щодо земель водного фонду України.

Що стосується поняття «поверхневий (грунтовий) шар земель водного фонду», яке використовується у ч.1 ст.239-2 КК України, то ні Земельний, ні Водний кодекси України його не визначають. Отже дане термінологічне словосполучення вперше введене саме в КК України і це ускладнює встановлення поняття, а також з'ясування змісту предмета злочину, передбаченого ст. 239-2 КК України. Тому, враховуючи те, що землі водного фонду є однією з категорій земель України за основним цільовим призначенням, розглянемо визначення поверхневого (грунтового) шару земель.

У такому випадку, щоб досягти задекларованої у статті мети, визначаємо його зміст методом формально-логічного та граматичного тлумачення – шляхом встановлення змісту і наведення тлумачення кожного з окремих термінів у цьому законодавчому словосполученні.

Отже, на думку Носіка В.В., в юридичному значенні земля – це «розташований над надрами, територіально обмежений кордонами України, цілісний, нерухомий поверхневий шар земельної кори, який є основою ландшафту і просторовим базисом...» [10, с. 34].

Шульга М.В. визначає землю «як складову частину біосфери, яка включає ґрунти та інші природні елементи ландшафту, що органічно пов'язані між собою і забезпечують належні існування флори і фауни та життєдіяльність людини» [13, с. 3]. Або як «найважливішу складову частину навколишнього природного середовища, що є частиною поверхні земної кори, яка є просторовою основою ландшафту...» [8, с. 96].

Державний стандарт 26640-85 «Земля. Терміни і визначення» розглядає категорія «земля» як «найважливішу частину навколишнього природного середовища, яка характеризується простором, рельєфом, ґрунтовим покривом, рослинністю, надрами, водами і є головним засобом виробництва у сільському господарстві, а також просторовою базою для розміщення галузей народного господарства» [14].

Як зазначає С.Б. Гавриш: «Виробничою силою землі слугує її верхній шар – ґрунт – природне утворення, яке складається з генетично пов'язаних горизонтів, що утворилися внаслідок перетворення поверхневих шарів літосфери під впливом води, повітря і живих організмів» [6, с. 7].

Також Носік В.В. дає тлумачення поняття «земна поверхня» – це «грунтовий шар разом з усією рослинністю, лісами, багаторічними насадженнями, які знаходяться у визначених на місцевості межах ділянки, а також поверхня, зайнята водоймами. Крім поверхневого шару земельна ділянка як об'єкт права власності включає також простір над та під поверхнею ділянки на висоту і глибину, необхідні для зведення житлових, виробничих та інших будівель і

споруд» [7, с. 50]. У свою чергу, ґрунти мають спільний режим із земельною ділянкою, землею, їх використання, охорона та відтворення регламентуються саме земельним законодавством. Таким чином, ч.2. ст.79 ЗК України зазначає, що право власності на земельну ділянку поширюється в її межах на поверхневий (ґрунтовий) шар, а також на водні об'єкти, ліси і багаторічні насадження, які на ній знаходяться, якщо інше не встановлено, законом та не порушує прав інших осіб [2].

На підставі ст.1 Закону України «Про охорону земель» земля – це поверхня суші з ґрунтами, корисними копалинами та іншими природними елементами, що органічно поєднанні та функціонують разом з нею [4], відповідно ґрунт є одним зі складових елементів землі (земельної ділянки). Відповідно ґрунт – природно-історичне органо-мінеральне тіло, що утворилося на поверхні земної кори і є осередком найбільшої концентрації поживних речовин, основою життя та розвитку людства завдяки найціннішій своїй властивості – родючості, а родючість ґрунту – здатність його задовольняти потреби рослин в елементах живлення, воді, повітрі і теплі в достатніх кількостях для їх нормальному розвитку, які в сукупності є основним показником якості ґрунту [4].

Зазначимо, що об'єктами правової охорони можуть бути також окремі складові частини землі: її поверхня (ґрунти), а також глибинні частини землі (її надра). Отже, з погляду фактичного змісту, з погляду правової регламентації термін «земля» є загальним значенням. Щоб охарактеризувати землі, найточніше вжитим терміном є термін «ґрунти», що означає поверхню землі, яка є найродючішою, а точніше засобом виробництва.

На відміну від інших об'єктів власності, земля є продуктом самої природи, вона виникла та існує незалежно від волі й свідомості людей, без будь-якого сприяння з їхнього боку. Це відрізняє землю від інших об'єктів права власності, створених працею людини, її виробничою діяльністю. Як зазначав Г.О. Аксеньонок, земля є природною і необхідною передумовою будь-якого суспільного виробництва, втім числі пов'язаного з розвитком сільського господарства, з використанням предметів природи і довкілля [5, с. 13].

На думку Л.Б. Шейнін, уточнюючи обсяг поняття «земля», закон не уточнює розуміння цього слова, зважаючи на його побутове значення. Водночас, у побуті землею називають і верхній родючий шар земної кори, особливо на орних угіддях (тобто ґрунт) і ґрунти, що втратили ґрунтовий покрив (підґрунтя), і загалом, будь-яку тверду поверхню (за винятком льоду) – виходи скельних порід, піски тощо. Крім цього, землею повинна вважатися й така поверхня, яка виходить з-під вод, що її покривають, наприклад, у випадках пересихання рік, озер та інших водойм [12, с. 39].

Керуючись цим розумінням, термін «земля» найзагальніше можна окреслити як будь-яку природну тверду поверхню, і в цьому випадку поняття «ґрунт» було б поглинуто поняттям «земля». З такою логічною конструкцією можна було б погодитись, коли б ґрунти не відрізнялись від шарів земної поверхні, що залягають нижче, не змінювались під дією людини і не відігравали важливої ролі в житті рослин. Для земель, які використовуються в сільському чи лісовому господарстві, суттєве значення має ґрунтовий покрив.

Коли ґрунти будуть змиті, розвіяні, виведені або зіпсовані яким-небудь способом, то «земля» в розумінні твердої поверхні залишиться, проте її господарська цінність знизиться або навіть буде зведена нанівець. Тому в сільському й лісовому господарствах поняття «ґрунт» не може бути замінено більш загальним поняттям «земля», що означає будь-яку тверду поверхню.

Юридична доктрина та законодавство використовують біологічне розуміння ґрунтів як поверхневого шару землі, який має природні властивості родючості та характеризується певним органіно-мінеральним складом і профільним типом будови. Тому можна зробити висновок, що поняття «ґрунти» в юридичному аспекті передусім пов'язане з їх природною властивістю родючості, а отже, зі значеннями їх як основного й незамінного засобу виробництва продукції сільського господарства.

У земельному законодавстві часто вживають термін «територія», яке ближче до значення «земля» ніж «ґрунт». У тих випадках, у яких першочергове значення має родючість ґрунтів, кількісні показники є вже другорядними [6, с. 12].

Отже, термінові «земля» певною мірою властиві кількісні показники, територіально-просторові, а терміну «ґрунти» – насамперед якісні характеристики. Внаслідок цього поняття «земля» і «ґрунт» є майже рівнозначними, однопорядковими, проте різними за змістом. Водночас функціонування ґрунтів як головного засобу виробництва без землі поки і неможливе в широких масштабах.

Тому погоджуючись з думкою П.С. Берзіна, А.М. Мірошніченко, які відмічають, що можна «визначити поверхневий (ґрунтовий) шар як певний простір у межах земельної ділянки, що знаходиться над та під поверхнею ділянки» [9].

Висновки. Отже, відповідно до проведеного аналізу двох понять можна зробити висновок, що поняття «землі водного фонду» і «поверхневий (ґрунтовий) шар земель водного фонду» не є тотожними й перше є ширше за змістом. Автори законопроекту застосували термін «поверхневий (ґрунтовий) шар земель водного фонду» як уточнюючий стосовно терміна «землі водного фонду».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 01.09.2001р. № 2341-III – Ст. 447 // Відомості Верховної Ради України 2014, № 2-3, ст. 41.
2. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001, № 2768-III – Ст. 27 // Відомості Верховної Ради України, 2013 р., №41, ст. 551.
3. Водний кодекс України: Закон України від 06.06.1995, № 231/95-ВР, Ст. 189 // Відомості Верховної Ради України, 2013 р., № 46, ст. 640.
4. Про охорону земель: Закон України від 19.06.2003, № 962-IV, Ст. 349// Відомості Верховної Ради України, 2012 р., № 49, ст. 555.
5. *Аксененко Г.А.* Земельные правоотношения в ССР – М. : Госюризд., 1998 г. – 224 с.
6. *Гавриш Н.С.* Правова охорона ґрунтів: Монографія / Н.С. Гавриш – О. : ОНЮА, 2008. – 69 с.

7. Носік В.В. Право власності на землю Українського народу: Монографія/ В.В. Носік – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 544 с.

8. Шульга М.В. Актуально-правовые проблемы земельных отношений в современных условиях / М.В. Шульга – Х. : Консум, 1998. – 224 с.

9. Берзін П. Про законодавчі потуги вирішувати уявні проблеми в кримінальному праві / П. Берзін, А.М. Мірошніченко // Юридичний Вісник України. – №24 – 2012.

10. Носік В.В. Земля як об'єкт права власності // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка: Серія юридичні науки. – 2000. – Вип. 38. – С. 33-40.

11. Мірошніченко А.М. Земельне право України: Навч. посіб. – К. : Алерта, ЦУЛ, 2011. – 678с. – ISBN 966-617-566-054-6.

12. Шейнин Л.Б. Земельное право России: Учеб. пособие / Л.Б. Шейнин – М. : Эксмо, 2007-351с. – ISBN 5-699-18-383-3.

13. Шульга М.В. Земельний кодекс України: Науково-практичний коментар / М.В. Шульга – Х. : Одиссей, 2008. – 624 с. – ISBN 966-8088-26-3.

14. Государственный стандарт Союза ССР. Земли. Термины и определения. ГОСТ 26640-85 – М. : Издательство стандартов, 1989. – 565 с.

Буцко О.В. Поняття злочину, передбаченого ст. 239-2 КК України

У статті автором здійснено порівняння двох понять «землі водного фонду» і «поверхневий (грунтовий) шар земель водного фонду» і встановлено, що поняття «землі водного фонду» є значно ширше за змістом від поняття «поверхневий (грунтовий) шар земель водного фонду».

Ключові слова: *землі, ґрунтовий шар, водний фонд, землі водного фонду.*

Буцко А.В. Понятие преступления, предусмотренного ст. 239-2 УК Украины

В статье автором проведено сравнение двух понятий «земли водного фонда» и «поверхностный (почвенный) слой земель водного фонда» и установлено, что понятие «земли водного фонда» значительно шире по содержанию от понятия «поверхностный (почвенный) слой земель водного фонда».

Ключевые слова: *земли, почвенный слой, водный фонд, земли водного фонда.*

Butsko O.V. The concept of a crime under Art. 239-2 of the Criminal Code of Ukraine

In this article the author compared the two concepts of «land of water fund» and «surface (soil) layer of water resource lands» and found that the concept of «land of water fund» is much broader in content from the concept of «surface (soil) layer of water resource lands».

Keywords: *land, topsoil, water fund, water fund lands.*

Стаття надійшла до редакції 10.09.2014.